

RODZINNE I OSOBOWOŚCIOWE UWARUNKOWANIA PRZYWÓDZTWA WŚRÓD STUDENTÓW

LEON NIEBRZYDOWSKI
MAŁGORZATA STASIOŁEK

Instytut Psychologii
Uniwersytet Łódzki

FAMILY AND PERSONAL CONDITIONING OF UNIVERSITY STUDENTS' LEADERSHIP

Summary: The article is an attempt to analyse the factors conditioning leadership among university students. An assumption has been adopted that these factors can include features of personality and attitudes of parents towards their children.

After using the PCR Roe and Sigelman questionnaire and 16 factors questionnaire of R. Cattell it has been found that the most favourable attitudes for leadership features development is moderately intense liberal but also exacting, demanding attitude of parents towards children. If the demands are too low and liberalism towards children goes too far the effect on the development of leadership predispositions is not favourable.

The most important features among youth leaders according to the Cattell questionnaire above mentioned are: strong character, domination, expansiveness, courage, small sensibility, rationalism, self-sufficiency and unconventionality.

Wprowadzenie

Za datę narodzin współczesnej psychologii przywództwa uznaje się rok 1904. Datę ukazania się monograficznego opracowania L.M. Termana *A Preliminary Study of the Psychology and Pedagogy of Leadership*, w którym autor traktuje przywództwo jako wywieranie wpływu i zauważa, że zjawisko to przejawia się w rozmaitych sytuacjach w bardzo różny sposób. W nawiązaniu do sporu o rolę jednostki w historii stwierdza on, że ci sami członkowie grupy niekoniecznie okazują się przywódcami, gdy następują przegrupowania lub przemiany w wewnętrznej strukturze grupy. Każdy członek społeczeństwa może być zarówno przywódcą, jak i ulegającym (S. Mika, 1972).

W psychologii istnieje kilkanaście teorii dotyczących przywództwa, jednak najważniejsze miejsce zajmują teorie interakcyjne. Za głównego eksponenta i w znacznej mierze także twórcę teorii interakcyjnej uznaje się C.A. Gibb'a (1970). Podstawowym założeniem prezentowanej przez niego teorii przywództwa jest pogląd, że przywództwo jest zawsze zależne od sytuacji. Zależność ta jest opisana na dwóch wymiarach:

a) do pojawienia się przywództwa niezbędna jest pewnego typu sytuacja oraz, b) szczególne okoliczności społeczne, jakie mają miejsce w dowolnym momencie, określają, które cechy osobowości odpowiadają statusowi przywódcy i w konsekwencji określają, który członek grupy podejmuje przywódczą rolę (C.A. Gibb, 1970). Zgodnie z tzw. „teorią wielkiego człowieka”, jaka ukształtowała się na długo przedtem, zanim psychologowie podjęli systematyczne badania nad przywództwem, uważano, że efektywność sprawowanej władzy, jej zasięg, trwałość i siła, uzależnione są zarówno od osobowości przywódcy, jak i zestawu charakteryzujących go cech. Konsekwencją tego stanowiska były liczne próby specyfikacji ludzkich cech i wyróżnienia tych, które charakteryzują przywódców. Zakrojone na szeroką skalę badania nad wyodrębnieniem cech osobowości charakterystycznych dla przywódców przeprowadził R.M. Stogdill (1948). Wyodrębnił on następujące cechy:

1. Zdolności (inteligencja, elokwencja).
2. Osiągnięcia (wysokie wyniki w nauce lub sporcie).
3. Odpowiedzialność (inicjatywa, wytrwałość, pragnienie wybicia się).
4. Udział (aktywność, uspołecznienie).
5. Status (pozycja społeczno-ekonomiczna, popularność).

Bardzo wiele istotnych spostrzeżeń do badań nad osobowością przywódcy wniósł A.M. Rose. Stwierdził on, że przywódcy grup są bardziej społecznie zintegrowani i mniej wyalienowani ze społeczeństwa niż reprezentanci ogólnej populacji (A.M. Rose, 1962).

Inny badacz amerykański R. Townsend, zwrócił uwagę przede wszystkim na takie cechy osobowości jak: zdolność kierowania i wywierania wpływu na zachowanie innych ludzi (R. Townsend, 1972). Cechy osobowości pozostają w ścisłym związku z oddziaływaniem środowiska rodzinnego, jako fundamentalnego podłoża rozwoju dziecka. Należy tu wziąć pod uwagę pozycję zajmowaną przez dziecko wśród rodzeństwa. Jako pierwszy zwrócił na to uwagę A. Adler (1963). Stwierdził on, że cechy ludzkie nie są przypadkowe, a wręcz przeciwnie, są typowe i charakterystyczne. Dzieci rozwijają się bowiem zgodnie z ich nieuświadomioną interpretacją pozycji, jaką zajmują w stosunku do najbliższego otoczenia. W rodzinie dziecko może zajmować jedną z czterech podstawowych pozycji: dziecka jedyne, najstarszego, najmłodszego lub środkowego. Najbardziej korzystna ze względu na rozwój predyspozycji przywódczych jest pozycja najstarszego dziecka w rodzinie. Dziecko najstarsze dojrzewa społecznie o wiele szybciej niż jego młodsze rodzeństwo. Rodzice często powierzają mu opiekę nad bratem lub siostrą, co wymaga od niego dużej samodzielności i odpowiedzialności. W związku z tym, dziecko najstarsze łatwiej znajduje sobie przyjaciół i pragnie spełniać wśród nich rolę przywódcy. Lubi być ośrodkiem zainteresowania, kimś z kogo zdaniem należy się liczyć (H. Filipczuk, 1981). Bardzo ważną rolę odgrywa także postawa, jaką zajmują rodzice wobec swojego dziecka, wpływa ona bowiem na kształtowanie się określonych cech osobowości w tym tych, które w przyszłości pozwolą pełnić funkcję przywódczą

lub wręcz przeciwnie, spychają dziecko do roli osoby uległej i podporządkowującej się autorytetom.

Postawa rodziców w konkretnych sytuacjach życiowych rzadko bywa jednorodna. Jest ona zwykle mieszanką akceptacji, odrzucenia, lubienia, kochania, nielubienia, dominowania, uległości, życzliwości i zazdrości. Ojciec czy matka zwykle nie akceptują wszystkiego, co dziecko robi i mówi. Rodzice mają tendencję do utożsamiania się z dzieckiem i równocześnie odrzucania go (Rembowski, 1975).

Najbardziej korzystną postawą sprzyjającą kształtowaniu cech pozwalających pełnić młodym ludziom funkcje przywódcze jest postawa kochająca. Zawiera ona w sobie wiele pierwiastków takich jak: akceptacja, chęć współdziałania, uznanie praw dziecka oraz dawanie mu rozumnej swobody (M. Ziemska, 1972). Postawa ta sprzyja powstawaniu samodzielności, odpowiedzialności w działaniu i nawiązywaniu z ludźmi dojrzałych relacji.

Pozostałe postawy czyli autorytarna, chroniąca, odrzucająca czy liberalna nie sprzyjają rozwojowi cech charakterystycznych dla osobowości przywódcy, gdyż każda z nich we właściwy sposób ogranicza inicjatywę dziecka i jego niezależność, sprzyja powstawaniu egoistycznego stosunku do ludzi oraz lęku przed nawiązywaniem bliskich kontaktów (A. Roe, M. Siegelman, 1963).

Zasygnalizowana wyżej problematyka przywództwa nasuwa wiele nurtujących pytań takich jak:

1. Czy rzeczywiście przywództwo rodzi się przede wszystkim u dzieci pierwotnych?
2. Jakie postawy rodzicielskie są najbardziej korzystne dla rozwijania predyspozycji przywódczych?
3. Czy postawy rodzicielskie mają wpływ na kształtowanie się cech osobowości przywódczej?
4. Jakie cechy osobowości są charakterystyczne dla osób pełniących funkcje przywódcze?
5. Czy i na ile istnieją przesłanki wspólne i różne w zakresie wyżej wymienionych pytań?

Metoda badań

Dobór do próby. Aby udzielić odpowiedzi na wyżej postawione pytania przeprowadziliśmy badania na grupie młodzieży studenckiej. Badaniami objęliśmy 62 mężczyzn, studentów Uniwersytetu Łódzkiego, którzy zostali podzieleni na dwie grupy liczące po 31 osób. W pierwszej znaleźli się studenci pełniący w swoim środowisku funkcje przywódcze. Należeli oni do rad wydziałowych oraz rad mieszkańców. Drugą stanowili ich rówieśnicy, którzy nigdy nie pełnili żadnych funkcji w radach studenckich.

Studenci ci mieli po 24 lata i odbywali studia na dość zróżnicowanych kierunkach: prawie, ekonomii, administracji, archeologii, i historii. Wszyscy rekrutowali się z małych lub średniej wielkości miast województwa łódzkiego. Rodzice ich posiadali wykształcenie wyższe lub średnie (tylko 3 ojców i 5 matek zawodowe). Wszystkie rodziny badanych były pełne. Z badań zostały wykluczone kobiety w liczbie 5 (przed ustanowieniem grupy badawczej), gdyż stanowiły nieznaczny procent tzw. przywódców w wymienionych wyżej organizacjach.

Pomiar zmiennych. Zebraniu danych empirycznych posłużyły dwie metody:

1) kwestionariusz PCR autorstwa Roe i Siegelmana, służący do badań postaw rodzicielskich w polskim opracowaniu S. Kowalskiego,

2) 16-czynnikowy kwestionariusz osobowości R. Cattella, w opracowaniu Z. Płużek.

Analiza wyników badań

Kolejność urodzenia a przywództwo. Z uzyskanych danych wynika, że w badanej grupie przywódców największą liczbę stanowiły osoby, które zajmują wśród rodzeństwa pozycję najstarszego w rodzinie (51,6 %), podczas gdy w grupie kontrolnej stanowili oni zaledwie 19,4 %. Wielkości wyrażone w procentach na pozostałych pozycjach w grupie przywódców wskazują, że nie było znaczącej różnicy między liczebnością osób na pozycji środkowej, najmłodszego dziecka w rodzinie, czy jedynaka. Wielkości te były jednak znacznie niższe od tej wyrażającej liczebność osób zajmujących pozycję najstarszego.

W grupie kontrolnej natomiast największą liczbę stanowiły osoby zajmujące wśród rodzeństwa pozycję najmłodszego w rodzinie. Wielkość wyrażona w procentach na poszczególnych pozycjach wskazuje, że nie ma znaczących różnic między liczbą osób zajmujących pozycję środkową, najstarszego dziecka w rodzinie lub jedynaka.

Zarówno z przytoczonych danych, jak i opinii badaczy tego zjawiska wynika, że najczęściej przywódcami młodzieżowymi stają się jednostki, które były dziećmi pierworodnymi. Pozycja ta niejako zmuszała je do samodzielności i odpowiedzialności za siebie i młodsze rodzeństwo. Oczywiście sam fakt zajmowania takiej pozycji nie decyduje całkowicie o tym, jak rozwija się dana jednostka i jak ułożą się jej relacje z otoczeniem.

Postawy rodzicielskie a przywództwo. Każda jednostka zanim wkroczy do środowiska rówieśników, zdobywa bagaż doświadczeń w domu rodzinnym. Bardzo ważne w tym względzie wydają się postawy rodzicielskie i związany z nimi określony stosunek do dziecka.

Z tabeli 1 wynika, że ojcowie badanych znajdujących się w grupie przywódców uzyskali we wszystkich postawach wyniki mieszczące się na średnim poziomie. Oznacza to, że mają oni tendencję do kochania i odrzucania dziecka w takim samym stopniu,

jak również wymagania i bycia liberalnym. Podobnie też uplasowały się postawy matek, za wyjątkiem postawy odrzucającej, która osiągnęła niski poziom. Można zatem stwierdzić, że w tym przypadku matki od ojców różnią się tym, iż ich miłość jest bardziej bezwarunkowa i w większym stopniu są skłonne do akceptacji swojego dziecka.

Tabela 1. Średnie wyniki w postawach ojców i matek uzyskane w grupie badanych przywódców studenckich

Ojcowie				Matki			
Rodzaj postawy	Średnia w tetronach	Odchylenie standardowe	Ocena słowna	Rodzaj postawy	Średnia w tetronach	Odchylenie standardowe	Ocena słowna
Kochająca L	9,84	2,93	Przeciętna	Kochająca L	9,77	3,53	Przeciętna
Wymagająca D	11,00	1,61	Przeciętna	Wymagająca D	7,74	2,75	Przeciętna
Ochraniająca A	10,97	3,12	Przeciętna	Ochraniająca A	12,25	2,35	Przeciętna
Odrzucająca R	8,54	2,96	Przeciętna	Odrzucająca R	4,74	3,33	Niska
Liberalna C	7,83	3,25	Przeciętna	Liberalna C	9,48	2,52	Przeciętna

Tabela 2. Średnie wyniki w postawie ojców i matek uzyskanych w grupie kontrolnej

Ojcowie				Matki			
Rodzaj Postawy	Średnia w tetronach	Odchylenie standardowe	Ocena słowna	Rodzaj Postawy	Średnia w tetronach	Odchylenie standardowe	Ocena słowna
Kochająca L	9,58	3,54	Przeciętna	Kochająca L	9,76	3,49	Przeciętna
Wymagająca D	6,45	3,61	Niska	Wymagająca D	7,25	2,83	Niska
Ochraniająca A	12,03	3,52	Przeciętna	Ochraniająca A	12,96	3,71	Przeciętna
Odrzucająca R	9,29	4,07	Przeciętna	Odrzucająca R	6,93	3,28	Niska
Liberalna C	13,87	4,20	Wysoka	Liberalna C	12,03	5,26	Przeciętna

Z tabeli 2 wynika, że ojcowie należący do grupy kontrolnej charakteryzują się średnim nasileniem postawy kochającej, ochraniającej, odrzucającej, wysoką zaś liberalnej i niską wymagającej.

Matki osób znajdujących się w grupie kontrolnej prezentują średnią postawę kochającą, ochraniającą i liberalną oraz niską wymagającą i odrzucającą różniąc się od grupy kryterialnej poziomem w zakresie postawy wymagającej. Różnice między postawami ojców w obu badanych grupach występują w postawach wymagającej i liberalnej.

Aby stwierdzić, czy różnice między postawami matek i ojców w obu grupach są istotne statystycznie, zastosowano test t-Studenta.

Tabela 3. Wartości testu t-Studenta i poziomy istotności dla postaw ojców i matek

Rodzaj postawy	Ojcowie		Matki	
	Wartość t-Studenta	Poziom istotności	Wartość t-Studenta	Poziom istotności
Kochająca L	0,31	0,75	0,10	0,99
Wymagająca D	6,40	0,001	0,68	0,50
Ochroniająca A	1,26	0,21	0,90	0,37
Odrzucająca R	0,82	0,41	2,61	0,11
Liberalna C	6,31	0,001	2,43	0,02

Z tabeli tej wynika, że różnica istotna statystycznie przy sześciu stopniach swobody występuje w postawach liberalnych i wymagających ojców. Różnica ta znajduje się na wysokim poziomie istotności $p < 0,001$. Dla matek różnica statystyczna występuje jedynie w postawie liberalnej. Kształtuje się ona na poziomie istotności niskiej $p < 0,02$. Postawy kochające natomiast w obydwu grupach i u obojga rodziców ukształtowały się na poziomie średnim, różnica zaś między średnimi w tetronach, przy sześciu stopniach swobody, okazała się nieistotna statystycznie na poziomie dla ojców $p < 0,75$, dla matek $p < 0,99$. Oznacza to, że rodzice w obydwu badanych grupach interesują się sprawami swoich dzieci, dając im odczuć, że są one pożądane i potrzebne, uznają ich punkty widzenia i przestrzegają ich prawa.

Statystycznie wyższy poziom istnieje w postawie wymagającej dla grupy przywódczej, co świadczy o tym, że ojcowie osób będących przywódcami są bardziej surowi, konsekwentni w przestrzeganiu wcześniej ustalonych zasad i bardziej kontrolują zachowanie swoich dzieci, niż ojcowie badanych, którzy należą do grupy kontrolnej.

Istotna statystycznie różnica zarysowała się także w postawie liberalnej ojców i matek, ale tym razem poziom ten jest niższy w grupie przywódczej niż w grupie kontrolnej. Oznacza to, że zarówno matki jak i ojcowie osób należących do grupy przywódczej nigdy nie dawali swoim dzieciom większej swobody w działaniu, starali się przestrzegać wcześniej ustalonych reguł, narzucali różnego rodzaju obowiązki i rozliczali z ich sumiennego wypełniania.

Podsumowując wnioski dotyczące postaw rodziców, należy stwierdzić, że najbardziej korzystna dla kształtowania cech przywództwa wśród dzieci jest postawa wymagająca ze strony ojców, znajdująca się na poziomie średnim, a nie wysokim, gdyż wówczas oznaczałaby ona autokratyzm, który nie sprzyja kształtowaniu takich cech jak samodzielność, odpowiedzialność, śmiałość i otwartość w kontaktach z innymi ludźmi. Znajdująca się na średnim poziomie postawa wymagająca może wpływać na kształtowanie takich cech. Korzystna dla powstania przywództwa wydaje się także funkcjonująca na średnim poziomie postawa liberalna. Wysoki liberalizm sprzyja bowiem powstawaniu zaburzeń w kontaktach społecznych, rozwija egoizm, niezaradność i słaby charakter.

Cechy osobowości przywódców. Powszechnie wiadomo, że każde zachowanie ludzkie zależy od dominujących cech osobowości, toteż nie można ich pominąć również u przywódców, w związku z czym przedstawiamy wyniki z przeprowadzonych badań.

Tabela 4. Cechy badanych przywódców (w postaci średnich)

Rodzaje cech	Grupa przywódcza		Grupa kontrolna		Wartość t-Studenta	Poziom istotności
	Średnia w stenach	Odchylenie standardowe	Średnia w stenach	Odchylenie standardowe		
A. towarzyskość	6,41	1,89	6,00	2,08	0,83	0,41
B. Inteligencja	9,45	1,02	9,19	1,25	0,89	0,37
C. siła charakteru	6,03	1,79	4,41	2,01	3,33	0,002
E. dominacja	7,83	1,44	3,93	1,67	9,35	0,001
F. ekspansywność	5,83	1,24	4,25	1,41	4,68	0,001
G. siła „super ego”	3,93	1,36	4,07	1,90	1,84	0,70
H. odwaga	8,03	1,70	4,58	1,72	7,92	0,001
J. wrażliwość	4,54	2,07	6,67	1,88	4,22	0,001
L. podejrzliwość	6,67	2,24	6,16	1,77	1,01	0,31
M. niekonwencjonalność	7,80	1,55	6,48	1,76	3,13	0,003
N. racjonalizm	8,16	2,20	4,67	1,92	6,63	0,001
O. obwinianie się	3,64	1,01	5,83	1,36	7,16	0,001
Q1. radykalizm	6,87	1,97	4,16	1,50	6,06	0,001
Q2. samowystarczalność	7,41	1,38	4,61	2,07	6,26	0,001
Q3. samoocena	6,70	0,65	4,87	1,43	5,50	0,001
Q4. napięcie nerwowe	4,10	0,65	6,32	1,32	8,39	0,001

Na podstawie uzyskanych wyników łatwo zauważyć, że na wysokim poziomie w grupie przywódczej uplasowały się następujące czynniki: B, E, H, L, M, N, Q1, Q2, Q3. Poziom przeciętny osiągnęły natomiast czynniki: A, C, F, G, J, Q4. Czynniki „O” jako jedyny osiągnął niski poziom. Można zatem stwierdzić, że badani przywódcy charakteryzują się: wysoką intuicją, dominatywnością, śmiałością, podejrzliwością, niekonwencjonalnością, chłodnym racjonalizmem, radykalizmem, niezależną samowystarczalnością i wysoką samooceną. Na przeciętnym poziomie znalazły się takie czynniki jak: towarzyskość, siła charakteru, ekspansywność, oraz siła „super ego”, a także napięcie nerwowe. Na niskim poziomie natomiast czynnik określony jako tendencja do obwiniania się.

W grupie kontrolnej na wysokim poziomie uplasowały się następujące czynniki: B, J. Poziom przeciętny osiągnęły następujące czynniki: A, C, E, F, G, H, L, M, N, O, Q1, Q2, Q3. Niski poziom nie został odnotowany u badanych w żadnym czynniku. Można zatem stwierdzić, że badana grupa kontrolna charakteryzuje się następującymi cechami: przeciętną towarzyskością, siłą charakteru, dominatywnością, ekspansywnością, chłodnym racjonalizmem, obwinianiem się, radykalizmem, niezależną samowystarczalnością i samooceną oraz wysoką inteligencją i wrażliwością.

W wyniku zastosowania testu t-Studenta można stwierdzić, że badani przywódcy osiągnęli statystycznie istotny wyższy poziom w następujących czynnikach: C ($p < 0,002$), E ($p < 0,001$), F ($p < 0,001$), H ($p < 0,001$), M ($p < 0,001$) oraz N, Q1, Q2, Q3 ($p < 0,001$). Znacząco niższy poziom istotności przywódcy osiągnęli w następujących czynnikach: J ($p < 0,001$), O ($p < 0,001$), Q4 ($p < 0,001$).

Na podstawie przeprowadzonej analizy porównawczej między wynikami uzyskanymi w obydwu grupach, można określić, jakie cechy osobowości warunkują przywództwo, a jakie nie mają większego znaczenia dla jego kształtowania się.

Cechą, która na poziomie istotnym różnicuje przywódców od osób nie będących przywódcami jest „C” wyrażające „siłę ego”. Przywódcy osiągający wysoki poziom w tym czynniku charakteryzują się dojrzałością emocjonalną, zrównoważeniem, trwałością i stałością zainteresowań oraz realistycznym stosunkiem do życia.

Następną cechą istotnie różnicującą grupę przywódców od grupy kontrolnej jest czynnik E, czyli dominatywność. Przywódcy osiągnęli w tym czynniku średnią na poziomie 7,83 stena, która informuje o tym, że ich dominatywność znajduje się na wysokim poziomie. Osoby osiągające taki wynik charakteryzują się pewnością siebie, niezależnością myślenia, trwałością i surowością, niesfornością a nawet buntowniczością.

Kolejnym czynnikiem, który istotnie różnicuje badane grupy jest czynnik F, określony jako surgencja czyli ekspansywność. Osoby o wysokiej surgencji są spokojne, szczere, szybkie, żwawe i pogodne.

Czynnikiem, który istotnie różnicuje obie grupy jest czynnik H, czyli odwaga. Przywódcy uzyskali w nim wysoką średnią na poziomie 8 stena. Osoby takie charakteryzują się ryzykownością i przedsiębiorczością w działaniu. Nie unikają większych

zgrupowań, nie boją się nowych sytuacji i lubią pracę wymagającą kontaktowania się z ludźmi.

Następnym czynnikiem charakteryzującym przywódców jest czynnik M, czyli niekonwencjonalność. Członkowie grupy eksperymentalnej osiągnęli w nim średnią na poziomie 7,8 stena. Osoby osiągające wysoki wynik w tym czynniku lubią działać samodzielnie, zgodnie z własnymi przekonaniem i ich poglądy, sposób ubierania się, często odbiegają od ogólnie przyjętych norm.

Innym czynnikiem, który istotnie różnicuje obie grupy, jest czynnik N, czyli chłodny racjonalizm. Badani przywódcy osiągnęli w tym czynniku średnią na poziomie 8,16 stena, podczas gdy przedstawiciele grupy kontrolnej zaledwie 4,67.

Osoby uzyskujące wysoki poziom w chłodnym racjonalizmie są ściśle i dokładnie w myśleniu, w swoich zamierzeniach liczą się z rzeczywistością.

Kolejnym czynnikiem, w którym przywódcy osiągnęli istotnie wyższy wynik niż osoby z grupy kontrolnej jest Q1 wyrażający radykalizm. Średnia dla tego czynnika wynosi 6,97 i 4,16. Osoby uzyskujące wysoki wynik w tym czynniku charakteryzują się śmiałością i niezależnością myślenia, łatwo przystosowują się do zmieniających się warunków otoczenia i potrafią te zmiany zaakceptować.

Następnym czynnikiem istotnie różnicującym obie grupy jest Q2, czyli niezależna samowystarczalność. Osoby uzyskujące wysoki wynik w tym czynniku charakteryzują się dużą niezależnością w działaniu. Nie oznacza to jednak, że stronią od towarzystwa ludzi i wiodą żywot samotnika.

Ostatnim czynnikiem, w którym badani przywódcy osiągnęli istotnie wyższy wynik jest Q3 czyli samoocena. Średnia dla grupy przywódców ukształtowała się na poziomie 7,41 stena, a dla kontrolnej 4,61. Osoby uzyskujące wysoki wynik są pewne siebie i mają zaufanie do swoich umiejętności.

Oprócz czynników, które ukształtowały się w grupie przywódczej na poziomie istotnie wyższym niż w grupie kontrolnej, znalazły się trzy takie, które osiągnęły poziom niższy. Do tych czynników należą I, O, Q4. Osoby, które uzyskują niższe wyniki w czynniku I, określane są jako trzeźwo myślące, nie ulegające zachciankom i kaprysom. Natomiast osoby uzyskujące wyniki niskie w czynnikach O i Q4 są opanowane, optymistyczne i niezbyt często przeżywają rozterki natury moralnej.

W celu wyróżnienia cech najistotniejszych, które odgrywają największą rolę w kształtowaniu przywództwa, przeanalizowano korelacje między postaciami postaw rodziców badanych „kwestionariuszem PCR” oraz cechami osobowości badanymi za pomocą kwestionariusza Cattella.

Tabela 5. Zależność korelacyjna między skalami „Kwestionariusza PCR” a czynnikami osobowości obliczonymi dla grupy przywódczej

Postawy rodziców Czynniki osobowościowe	Grupa przywódcza					Grupa kontrolna				
	L	D	A	R	C	L	D	A	R	C
A			-0,06	-0,28*		+0,09		-0,04	-0,10*	
B										
C	-0,11*	+0,14***	-0,21	-0,26*	-0,15**	+0,10*	-0,29***	-0,06	-0,05	-0,28***
E		-0,06***			-0,28**		-0,33***			-0,46***
F	-0,09	-0,47***	-0,07	-0,05	-0,15**		-0,32***	-0,39		-0,12*
G	-0,10	-0,08								
H		+0,54***	-0,22		-0,44***		-0,35***		-0,12	-0,19***
I	-0,11*	-0,36***		-0,10**	-0,22***	-0,10	-0,37***		-0,00	-0,17***
L	-0,19		-0,04	-0,14**		-0,23		-0,11	-0,05	
M					-0,12**					-0,44**
N	-0,11*	0,38**			-0,16**		-0,29***			
O	-0,10			-0,09		-0,26		-0,09	-0,24	
Q1					-0,80***					0,38**
Q2		-0,22***	0,04		-0,24***	0,06	-0,27***	-0,06		-0,41***
Q3	0,09			-0,09		-0,09		-0,13	-0,14	
Q4	-0,11		-0,10	-0,10		-0,12		-0,08	-0,12	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Z tabeli 5 wynika, że zależności istotne statystycznie występują między postawami: wymagającą i liberalną, a niektórymi cechami osobowości.

Ukształtowana na przeciętnym poziomie postawa wymagająca ojców (średnia 11,0 tetrona) ma decydujący wpływ na kształtowanie następujących cech osobowości: C – siła charakteru ($p < 0,001$), E – dominatywność ($p < 0,001$), F – ekspansywność ($p < 0,001$), H – śmiałość ($p < 0,001$), N – racjonalizm ($p < 0,001$), Q2 – samowystarczalność ($p < 0,001$).

Ukształtowana na przeciętnym poziomie postawa liberalna ojców (średnia – 7,83 tetrona) wpływa na kształtowanie się następujących cech osobowości: C ($p < 0,004$), E, F, Q1, Q2 ($p < 0,001$) oraz M ($p < 0,017$) i N ($p < 0,002$).

Można również zauważyć, że postawa odrzucająca ojców koreluje na poziomie $p = 0,008$ z podejrzliwością. Fakt ten można wytłumaczyć tym, że dzieci, które w niektórych sytuacjach życiowych doświadczyły od swoich rodziców przykrości, mogą sądzić, że inne osoby z otoczenia też będą miały tendencję do takich zachowań, przyjmują więc wobec nich postawę nieufną, a nawet wrogą.

Z tabeli 5 wynika poza tym, że zależności istotne statystycznie występują między postawami wymagającą i liberalną a niektórymi cechami osobowości. Ukształtowana na przeciętnym poziomie postawa wymagająca matek (średnia – 9,77 tetrona) ma duży wpływ na kształtowanie się takich cech osobowości jak C, E, F, N oraz Q2 (wszystkie na poziomie $p < 0,001$).

Ukształtowana na przeciętnym poziomie postawa liberalna u matek (średnia – 9,48 tetrona) wpływa na kształtowanie następujących cech osobowości C, E, F, H, M, Q1, Q2 (wszystkie na wysokim poziomie $p < 0,001$).

Z tabeli 5 wynika zatem, że najważniejszymi postawami, które kształtują cechy osobowości przywódczej są postawy: liberalna i wymagająca. Dotyczy to obojga rodziców, gdyż oddziaływanie wychowawcze ma dużą siłę tylko wówczas, gdy postawy ojca i matki są zgodne.

Wnioski końcowe

Jak wynika z przedstawionych danych, przywództwo wśród studentów ma swoje zarówno rodzinne, jak i osobowościowe uwarunkowania. Rodzina kształtuje określone cechy osobowości. Są one uwarunkowane przede wszystkim pozycją dziecka w rodzinie. W grupie eksperymentalnej pierworodni stanowili aż 51,5 % osób, gdy tymczasem w grupie kontrolnej tylko 19,4 %. Nie można oczywiście stwierdzić, że dziecko, które przyszło na świat jako drugie czy trzecie lub jedyne; nie ma szansy stać się w przyszłości przywódcą w swoim środowisku. Jednak pozycja najstarszego od samego początku stwarza korzystne warunki rozwoju predyspozycji przywódczych. Ponadto badania wykazały, że najbardziej korzystne dla rozwoju przywództwa są ukształtowane na średnim poziomie postawy: wymagająca i liberalna rodziców. Wydaje się, że te zbyt niskie wymagania i wysoki liberalizm, jaki zarysował się w postawach u rodziców z grupy kontrolnej nie działa korzystnie na rozwój predyspozycji przywódczych.

Badania wykazały także, że osoby z grupy przywódców posiadają charakterystyczne cechy osobowości, które odróżniają je od grupy kontrolnej na wysokim poziomie istotności. Cechy te to: C+ czyli siła charakteru, E+ dominacja, F+ ekspansywność, H+ odwaga, M+ niekonwencjonalność, N+ racjonalizm, O- obwinianie się, Q1+ radykalizm, Q2+ samowystarczalność, Q3+ samoocena oraz -Q4 napięcie nerwowe.

Na zakończenie pragniemy zaznaczyć, że przedstawione wyniki i wpływające z nich wnioski z badań ograniczają się jedynie do:

1. Posiadanych cech osobowości.
2. Dominujących postaw rodzicielskich.

Nie wzięto pod uwagę tak ważnych czynników jak tradycje rodzinne badanych studentów, wynikające z pełnionych przez rodziców funkcji i stanowisk zajmowanych w życiu publicznym i społecznym. Wydaje się nam, że zmienne te mogą mieć wpływ na omówione prawidłowości.

LITERATURA CYTOWANA

- Adler, A. (1963). *Znajomość człowieka. Charakter*, tłum. Buckhotzowa-Bukalska. Łódź: Wyd. Jamiołkowski S.
- Filipczuk, H. (1981). *Rodzina a rozwój psychiczny dziecka*. Warszawa: WSiP.
- Gibb, C.A. (1970). *Leadership*. Middlesex: University London.
- Holly, R. (1980). Koncepcje przywództwa nieformalnego w małych grupach społecznych. *Studia Socjologiczne*, 77, 2, 79-106
- Mika, S. (1972). *Wstęp do psychologii społecznej*. Warszawa: PWN.
- Rembowski, J. (1975). *Jedynactwo dzieci w domu i w szkole*. Ossolineum.
- Roe, A. i Siegelman, M. (1963). *Kwestionariusz stosunków między rodzicami a dziećmi*, tłum. S. Kowalski. Warszawa: Wydawnictwo Radia i TV.
- Rose, A.M. (1962). Alienation and participation a companion of leaders and the mass. *American Sociological Review*, 27, 834-838.
- Stogdil, R.M. (1948). Personal Factors Associated with Leadership: a Survey of the Literature. *Journal of Psychology*, 25, 1, 25-29.
- Townsend, R. (1976). *Jak zdobyć szklaną górę organizacji*, tłum. S. Bratkowski. Warszawa: KJW.
- Ziemska, M. (1973). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.